

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

МАРИНОВСЬКА Оксана Яківна

**Методика роботи над системою ключових епізодів
епічного твору на уроках зарубіжної літератури
(10 клас)**

13. 00. 02. - методика навчання зарубіжної літератури

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук**

Київ - 1997

00738067 (V)

Дисертація є рукописом
Роботу виконано в Прикарпатському університеті
імені В. С. Стефаника

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
СУЛТАНОВ Юрій Ібрагімович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ЧИРКОВ Олександр Семенович;
- кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
СИМАКОВА Лідія Анатолівна

Провідна установа - Український державний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

Захист відбудеться "21" 05 1997 р. о 14⁰⁰ годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К. 01. 32. 01 в Інституті
педагогіки АПН України (252001, м. Київ, вул. Трьохсвятитель-
ська, 8)

З дисертацією можна ознайомитись в науковій частині Інсти-
туту педагогіки АПН України

Автореферат розіслано "19" 04 1997 р.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н. В. БОНДАРЕНКО

тику шкільного викладання, постійно був у полі зору вчених-методистів, учителів-практиків, педагогів-новаторів. Розгляд теоретико-методичної літератури з питань теорії і практики аналізу літературного твору в школі вказує на активність функціонування методичної ідеї вивчення епічного твору через епізод і творчо-емпіричний підхід до визначення принципів відбору та структурування навчального матеріалу (епізодів сюжету). Ця проблема розглядалась здебільшого у психолого-педагогічному та методичному аспектах. У дослідженні зроблено спробу трансформувати останні досягнення літературознавчої науки до потреб практики шкільного викладання зарубіжної літератури.

З одного боку, невизначеність у методичному доробку єдиних науково виважених, апробованих та адаптованих до специфіки викладання й учіння зарубіжної літератури принципів та критеріїв відбору системи ключових епізодів для текстуального аналізу епічного твору дає змогу констатувати їх відсутність у змісті та структурі методики викладання літератури як науки. З другого, - зміни в навчальній програмі призвели до скорочення годин, відведених на вивчення літературного твору, тоді як уся методична література розрахована на більшу кількість годин і не відповідає вимогам програми загальноосвітньої школи. Формування алгоритму відбору системи ключових епізодів передбачає також вихід на новий рівень осмислення проблеми упорядкування підручників-хрестоматій. Це забезпечить належні умови для цілісного сприйняття художньої реальності твору, осмислення естетичної концепції автора в процесі повторного читання. Укрупнення образно-текстового плану сприйняття епічного твору за допомогою центральних епізодів допоможе учневі-читачу вийти за межі поверхового розуміння суті зображуваного, акцентуватиме увагу на внутрішньому, глибинному пластіві образної структури тексту.

Сказане вище зумовлює актуальність дослідження, дає змогу кон-

статувати на рівні практики шкільного викладання предмета та розвитку методики навчання зарубіжної літератури як науки в цілому потребу розробки алгоритму відбору системи ключових епізодів епічного твору й відповідної методики аналізу, яка враховувала б естетико-художню специфіку тексту, вікові особливості учня-читача та сприяла б його літературному розвитку.

Вибір теми дисертаційного дослідження логічно витікає з її актуальності, вмотивований внутрішньою потребою вчителя-словесника поглиблено, цілісно вивчити художній твір у єдності змісту й форми.

Об'єктом дослідження визначено процес вивчення епічних творів зарубіжної літератури в старших класах.

Предмет дослідження - методика відбору системи ключових епізодів для текстуального аналізу творів зарубіжної літератури.

Мета дослідження - розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дієвість алгоритму відбору ключових епізодів у системі цілісного вивчення епічного твору.

У ході дослідження було висунуто робочу гіпотезу: підняти процес викладання зарубіжної літератури на вищий щабель цілісного вивчення епічного твору можна за умови, якщо:

1) буде доведено доцільність аналізу епізоду як мікромоделі авторського світовідчуття в контексті цілісної моделі художньої реальності твору зарубіжної літератури;

2) буде правильно відібрано систему ключових епізодів з урахуванням природи художнього твору, специфіки епосу як роду літератури;

3) буде розроблено відповідну модель передачі та засвоєння знань у ході послідовного, пообразного, проблемно-тематичного вивчення великого за обсягом епічного твору учнями 10 класу, спрямовану на цілісне вивчення твору в єдності змісту й форми.

Мета й гіпотеза дослідження потребували розв'язання наступних

завдань:

1) зібрати, опрацювати, систематизувати теоретико-практичний матеріал з даної проблеми в літературознавчому, психолого-педагогічному та методичному аспектах;

2) розробити та науково обґрунтувати методику відбору системи ключових епізодів у контексті дозованого підходу до вивчення літературного твору

3) накреслити послідовність роботи з текстом за допомогою системи ключових епізодів з урахуванням вибору конкретних шляхів аналізу твору;

4) експериментально перевірити дієвість та ефективність методики відбору та аналізу епічного твору за допомогою системи ключових епізодів.

Науково-теоретичною основою дослідження стали:

1) філософсько-світоглядні праці про пізнання дійсності Й. Гейзінга, Г. С. Сковороди, О. Шпенглера, І. Шаха, А. Ф. Лосева та інших;

2) літературознавчі дослідження О. О. Потєбні (психологічна школа), І. І. Ковалика (лінгвістичний аналіз тексту), М. О. Рудякова (стилістичний аналіз), Ю. М. Лотмана (структуральний аналіз), Ю. Г. Морозова (художньо-семантичний), М. Б. Храпченка (історико-функціональний) та інших;

3) психолого-педагогічні та методичні праці В. І. Ейдліна, В. А. Кан-Калик, В. І. Хазана, А. В. Фурмана, Т. Г. Браже, Ю. І. Султанова, Л. Ф. Мірошніченко, М. В. Теплинського, В. Г. Маранцмана, Н. Я. Мещерякової та інших.

За основу дослідження було прийнято:

1) розгляд епічного твору як естетичного феномену;

2) положення про взаємозв'язок змісту й форми без абсолютизації останнього з широким використанням можливостей літературознавчого аналізу в процесі вивчення твору;

3) психолого-педагогічну теорію засвоєння знань і поетапне формування розумових дій та понять, що вкраплені в діалогічну структуру уроку літератури;

4) пріоритетність загальнолюдських цінностей в оцінюванні творів художньої літератури та їх вплив на духовне збагачення особистості.

У процесі виконання конкретних завдань паралельно використовувались теоретичні та емпіричні методи наукового пошуку.

Теоретичні:

1) осмислення методологічних засад предмета, що вивчається, та чітке визначення позиції щодо інтерпретації художнього твору;

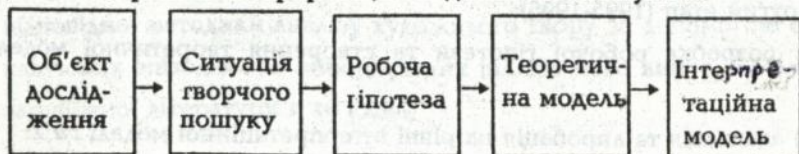
2) систематизація, класифікація, опрацювання та узагальнення науково-методичної інформації з досліджуваної проблеми;

3) аналіз шкільної документації (програми, підручники, навчальні плани).

Емпіричні: педагогічний експеримент, аналіз уроків літератури, спостереження, ан. етування, вивчення передового педагогічного досвіду та використання методів математичної статистики.

Основний метод наукового пошуку - педагогічний експеримент. Він проходив протягом 1994/95, 1995/96, 1996/97 навчальних років на базі середніх загальноосвітніх шкіл № 3 м. Івано-Франківська та № 9 м. Коломиї, ПТУ-20 м. Бурштина.

Дослідження проводилося впродовж трьох взаємопов'язаних етапів по висхідній спіралі. Кожен етап педагогічного експерименту (на стадії формування концептуальної ідеї вивчення епічного твору за допомогою системи ключових епізодів) відображає логічний ланцюжок теоретико-інтерпретаційної діяльності пошукача.

За використанням теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження можна лише умовно поділити цілісний процес творчого пошуку на три сходинки, які відображають стан осмислення, систематизації, апробації та адаптації досліджуваної проблеми. Кожен етап є логічним продовженням попереднього, характеризується викристалізацією конструктивної позиції щодо принципів побудови алгоритму відбору системи ключових епізодів та відповідної методики передачі знань.

Перший етап (1994-1995):

1) теоретичне обґрунтування теми - визначення проблеми - аналіз програм - опрацювання науково-методичної літератури - вивчення передового педагогічного досвіду - розробка орієнтовної робочої гіпотези та створення теоретичної моделі № 1, яка відповідає першій стадії наукового пошуку;

2) застосування розробленої моделі в практиці шкільного викладання зарубіжної літератури на рівні інтерпретаційної моделі № 1, а саме: проведення констатуючих зрізів, що дають можливість визначити рівень читацького сприйняття на початку дослідження; експериментальна апробація та адаптація теоретичної моделі № 1 до умов неперервного навчального процесу; фіксація рівневевих констатуючих зрізів читацького сприйняття на заключному етапі вивчення літературного твору;

3) зіставлення результатів та аналіз дієздатності запропонованої моделі № 1 з виходом на вищий рівень осмислення мети, завдань, які стоять перед учителем-словесником у процесі вивчення великого за обсягом епічного твору.

Другий етап (1995-1996):

1) розробка робочої гіпотези та створення теоретичної моделі № 2;

2) адаптація та апробація на рівні інтерпретаційної моделі № 2;

3) аналіз та творчий пошук концептуальної гіпотези.

Третій етап (1996-1997):

наслідує попередні етапи та потверджує дієвість і ефективність пошукової роботи щодо створення алгоритму відбору ключових епізодів і відповідної методики аналізу тексту.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому зроблено спробу трансформувати останні досягнення літературознавчої науки до потреб практики шкільного викладання: розроблено та обгрунтовано методику аналізу великого за обсягом епічного твору за допомогою системи ключових епізодів з урахуванням психолого-педагогічних особливостей роботи над епізодом твору зарубіжної літератури; розкрито потенційні можливості та умови використання запропонованої методики відбору та структурування навчального матеріалу: системи ключових епізодів для текстуального аналізу художнього твору, системи центральних епізодів - для упорядкування підручників-хрестоматій із літературного читання.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці моделей передачі та засвоєння знань на основі алгоритму відбору системи ключових епізодів, які враховують специфічні особливості обраного шляху аналізу тексту, рівень літературного розвитку учня-читача; у визначенні місця запропонованої методики відбору та аналізу тексту в структурі навчального процесу.

Практичне значення дослідження визначається впровадженням розробленого алгоритму відбору системи ключових епізодів у практичний курс викладання зарубіжної, української літератури для поглибленого вивчення великих за обсягом епічних творів не лише в старших але й середніх класах загальноосвітньої школи; використанням відповідної методики аналізу художнього твору за допомогою системи ключових епізодів при виборі різних шляхів його вивчення на уроках зарубіжної літератури в 10 класі.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вилідних позицій, кількісним і якісним аналізом результатів, одержаних внаслідок застосування методів теоретичного й емпіричного пошуку, які взаємно доповнюють один одного.

Розроблена модель передачі та засвоєння знань спирається на дидактичні принципи, концептуальні орієнтири викладання зарубіжної літератури в школі: розгляд художнього твору як естетичного феномену, широке використання можливостей літературознавчого аналізу, визнання за текстом смислової поліфонії, установку на діалогічну структуру уроку, - що й визначає науково-методичний рівень запропонованої методики, вірогідність результатів педагогічного експерименту.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались на інформативному та практичному рівнях, а саме: на базі середніх загальноосвітніх шкіл I - III ступеня м. Івано-Франківська та області проведено педагогічний експеримент; підготовлено ряд публікацій наукових матеріалів із досліджуваної проблеми; результати пошуково-експериментальної роботи доповідалися на звітно-наукових конференціях кафедри світової літератури Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (1994, 1995 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики" (Київ, 1996р.)

На захист виносяться: наукова концепція відбору, структурування навчального матеріалу та методика вивчення великих за обсягом епічних творів за допомогою системи ключових епізодів у старших класах загальноосвітньої школи.

Структура і основний зміст роботи

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, висувається робоча гіпотеза, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження, з'ясовуються наукова новизна, теоретична і практична значущість, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Теоретичні основи аналізу епізоду в процесі вивчення епічного твору" - розглядається відображення проблеми в теоретико-методичній літературі; досліджується процес трансформації літературознавчого аналізу в шкільний із урахуванням психолого-педагогічних особливостей роботи над епізодом епічного твору; визначається підґрунтя для розробки методики відбору системи ключових епізодів.

У дослідженні підкреслюється, що в методиці навчання літератури проблема вивчення епічних творів через епізод не нова. Постійно (але під різним кутом зору) до її вирішення підходили ряд методистів, учителів-практиків, педагогів-новаторів: Н. Г. Мещерякова, М. Є. Бойцова, Т. Я. Пахомова, З. А. Шелестова, Ю. І. Султанов, О. М. Костюк, О. В. Пронкевич, А. Л. Ситченко та інші. Біля витоків даної методичної ідеї стояв і корифей українського театру К. С. Станіславський, який запропонував вичлени з художнього цілого "шматки" й "завдання" для глибшого сприйняття та осмислення художнього твору. М. А. Ринкова і Г. Сала, що задум автора розкривається, в першу чергу, на простому (сцені, епізоді), а згодом доопрацьовується з орієнтацією на решту епізодів сюжету. В. І. Ейдлін (з позиції психології художнього сприйняття) розробив методику відбору й аналізу найвагоміших у конструктивному плані смислових одиниць, які прирівнюються до "вчинку" й функціонують у рамках фрагменту або епізоду з подальшим згортанням у свідомості реципієнта в симультивний образ.

Розгляд теоретико-методичної літератури з даної проблеми дає

змогу визначити домінуючі критерії відбору та структурування навчального матеріалу (епізодів сюжету): виховний компонент - орієнтація на ідейно-тематичний зміст твору та особливості читацького сприйняття.

Оскільки для вчителя-словесника виховний аспект є невід'ємною частиною уроку літератури (адже навчання й розвиток учнів нерозривно пов'язані з вихованням), то виникає потреба на кожному уроці конкретизувати даний аспект освітньо-виховної мети відповідно до навчального матеріалу, а не (як на наш погляд) навчальний матеріал до вимог навчально-виховного процесу.

Орієнтація на закономірності розвитку сприйняття художнього твору учнями певного вікового періоду допомагає вчителю-словеснику у виборі методів, форм і прийомів роботи з текстом, розцінюється як істотний критерій відбору художніх творів, вагомий чинник (психолого-педагогічний) при укладанні навчальних програм. Що ж до поглибленого вивчення художнього твору, то читацьке сприйняття осмислюється нами як фактор впливу на поурочну конкретизацію освітньо-виховної мети, як регулятор добору відповідних методичних форм, прийомів, шляхів аналізу твору, а не як один з критеріїв відбору навчального матеріалу, ключових епізодів для аналізу.

Отже, якщо брати до уваги рівень теоретико-практичних досягнень методики викладання літератури як науки, враховуючи психолого-педагогічний аспект даної проблеми, то слід вказати не лише на складність та варіативність структур концепції аналізу епічного твору за допомогою епізоду, творчо-емпіричний підхід до виокремлення навчального матеріалу, але й ефективність її функціонування в нинішніх умовах розвитку та становлення предмета "Зарубіжна література".

Вперше з позиції свідомості, що сприймає, проблеми відбору та

структурування навчального матеріалу (епізодів сюжету) порушуються в літературознавчому аспекті.

Враховуючи різні тлумачення терміну "епізод", зауважимо, що всі вони за своєю суттю зводяться до одного знаменника. Епізод - це структурний компонент сюжету, відносно самостійний, завершений у часово-просторовій системі координат цілого - художнього твору; осмислюється нами як образно-сміслова одиниця авторського виразу естетичної концепції дійсності в складі цілого - особливого світовідчуття митця.

У процесі вивчення епічного твору ми виходимо з розуміння того, що досягнути ціле (художній твір) можна лише за умови поглибленого аналізу його частин (епізодів). І, навпаки, осмислене сприйняття частини (епізоду) можливе тільки в контексті цілого (художнього твору). При поступовому переході від частини до частини (під час текстурального аналізу виокремлених ключових епізодів) процес сприйняття цілого зазнає певної модуляції за рахунок розширення образно-сміслового поля домінанти читацького сприйняття, яка реалізує себе через інтегральний образ на рівні свідомості учня-читача.

З цих позицій вивчення художнього твору на уроці - процес "другого", усвідомленого сприйняття, що здійснюється під керівництвом учителя й передбачає аналіз цілого крізь призму частини (епізоду), водночас ґрунтується на розумінні частини як складової, відносно самостійної одиниці, яка розглядається як проекція художнього цілого на визначений етап сюжетно-композиційної побудови твору.

Таким чином, епізод реалізує себе як мікромодель цілого, здатна до доетапного трансформування гіпотези щодо авторського задуму в контексті образних компонентів художнього твору.

Розуміння того, що суперечність між максимумом навчального матеріалу (який необхідно засвоїти на уроці) та мінімумом годин

(відведених на його текстуальне вивчення) веде до поверхового аналізу епічного твору на рівні його змістової цілісності, не заглиблюючись у підструктуру, і примушує по новому підійти до розв'язання порушеної проблеми.

Методична концепція відбору системи ключових епізодів епічного твору ґрунтується на дидактичних, літературознавчих і методичних принципах. Виходячи з сказаного вище, у процесі створення алгоритму відбору системи ключових епізодів ми будемо брати такі (з нашої точки зору найвагоміші) концептуальні орієнтири:

- 1) науковість;
- 2) ідейно-естетична спрямованість аналізу художнього твору як мистецтва слова;
- 3) цілісність аналізу художнього твору в єдності змісту й форми;
- 4) інтенсивне підкреслення не лише змістової (логічної), але й емоційної домінанти в рамках цілісної інтерпретаційної моделі художнього твору;
- 5) урахування "зони найближчого розвитку" учня-читача;
- 6) індивідуально-особисте ставлення вчителя-словесника до предмета.

Додамо, що методика відбору системи ключових епізодів, створена на таких засадах, буде ефективною та дієвою лише за умови науково-методичного обґрунтування її основних положень і належного рівня її адаптації з урахуванням специфічних особливостей практичної діяльності вчителя й учня.

У другому розділі - "Робота над епізодом у процесі підготовки до цілісного аналізу епічного твору" - визначаються роль, значення та структура епізоду в композиційній побудові епічного твору; розглядається центральний епізод як засіб розкриття образної специфіки епічного твору; пропонується методика відбору (алгоритм) системи ключових епізодів - основа методики текстуального аналізу твору.

У ході дисертаційного дослідження було доведено доцільність аналізу епізоду як мікромоделі авторського світовідчуття в контексті цілісної моделі художньої реальності твору зарубіжної літератури. Адже епізод як елемент системи художнього цілого в своїй основі несе потужний потенціал творчого задуму митця. Вміло спресований та сконцентрований автором, епізод дає можливість учителю-словеснику донести до учня-читача максимум змісту при мінімальних затратах енергії та часу в процесі вивчення великого за обсягом епічного твору.

В ході подальшої роботи виникла потреба визначити епізоди, здатні найбільш повно виявити авторське ставлення до предмета зображення з позиції ідеалу; відібрати епізоди, які найяскравіше передають суперечність між ідеалом автора і реальною дійсністю; співвіднести акцентну систему роману з основними композиційними відрізками; простежити вплив епізодів на динаміку розвитку рухливого й статичного персонажів; визначити роль автора в системі цілісної побудови художнього твору.

Процедура літературознавчого аналізу передбачала наступну трансформацію результатів проведеної роботи до шкільних умов викладання та учіння зарубіжної літератури. Як результат, у процесі структурно-стилістичного аналізу тексту роману І. С. Тургенєва "Батьки і діти" (мовою оригіналу) виокремили вісім емоційно-сміслових вершин (ЕСВ), які тлумачаться як точки найвищого нагнітання семантичної обробки інформативно-насиченого матеріалу, характеризуються високим рівнем акцентності та провідною роллю у втіленні естетичної концепції автора. Довели, що лінія стрижневої дії (ЛСД) твору - це пружина, яка рухає стрижневе сюжетне дійство епізоду за законом поетичного "з'єднання" низки епізодів сюжету в рамках художнього цілого, за ходом якої ЕСВ фіксують найбільш значимі композиційні відрізки в межах конкретного, а отже, і централь-

ного епізоду.

ЕСВ I - I-ий епізод "Дай же отряхнуться, папаша, - говорил... Аркадий..." (р. II) - зустріч Базарова з Миколою Петровичем;

ЕСВ II - II-ий епізод "Вот мы и дома, - промолвил Николай Петрович..." (р. IV) - зустріч Базарова з Павлом Петровичем;

ЕСВ III - III-ий епізод "Схватка произошла в тот же день за вечерним чаем..." (р. X) - суперечка Базарова з Павлом Петровичем;

ЕСВ IV - IV-ий епізод "Евгений Васильевич, - проговорила Анна Сергеевна, - пойдемте ко мне..." (р. XVIII) - освідчення Базарова в коханні Одинцовій;

ЕСВ V - V-ий епізод "Аркадий и Базаров лежали в тени небольшого стога сена..." (р. XXI) - розмова Базарова й Аркадія;

ЕСВ VI - VI-ий епізод "Раздался топот конских ног на дороге..." (р. XXIV) - дуель Базарова й Павла Петровича;

ЕСВ VII - VII-ий епізод "Она взглянула на Базарова... и остановилась у двери..." (р. XXVII) - смерть Базарова;

ЕСВ VIII - VIII-ий епізод "Есть небольшое сельское кладбище..." (р. XXVIII) - спогади про Базарова.

У дисертації зроблено спробу допомогти вчителю-словеснику виокремити центральні епізоди, не заглиблюючись у детальний літературознавчий аналіз текстової канви художнього твору, зорієнтувати на відбір системи ключових епізодів із арсеналу центральних. З цією метою розробили алгоритм відбору та структурування навчального матеріалу (епізодів сюжету), який має здатність трансформувати результати літературознавчого аналізу до потреб практики шкільного викладання предмета "Зарубіжна література".

Сутність розробленого універсального алгоритму полягає у виокремленні найвагомішого, художньо-образного, емоційно-виразного матеріалу з метою його подальшого згортання у свідомості учня читача в цілісний образ художньо-естетичної реальності твору.

Провідний принцип побудови відображає природу епічного твору, його естетико-художню специфіку (оговідна манера відображення дійсності в площині художньої реальності твору, спосіб вираження авторської свідомості за допомогою системи персонажів на рівні передачі образної - безпосередньої чи опосередкованої - інформації, характер впливу на читача).

Зазначений підхід до побудови алгоритму орієнтує вчителя-словесника на його застосування до творів не лише великих за обсягом, але й середньої форми та використання на уроках словесності як у старших, так і середніх класах. Адже врахування вікових особливостей учня-читача, рівня його літературного розвитку змінить саму модель передачі та засвоєння знань для конкретного класу не вдаючись до структури їх змін у системі відібраних ключових епізодів.

Тож запропонований алгоритм відбору передбачає:

I - епізод повинен відігравати важливу роль у побудові єдності, цілісності художнього твору;

II - вибір епізоду вмотивовується можливістю встановити міцні "внутрішньо"-композиційні зв'язки між епізодами сюжету з урахуванням образу автора і його розуміння предмета зображення з позиції ідеалу;

III - у сюжетно-композиційній основі твору він повинен посідати провідне місце, з огляду на максимальну силу акцентності та емоційної виразності;

VI - як правило, у цих епізодах сконцентрована кульмінація (мікрокульмінація) конфлікту в процесі розвитку рухливого образу-персонажа на певному етапі композиції художнього твору.

Отже, авторське ставлення до зображуваного буде виражене найбільш яскраво й переконливо, що відіграє важливу роль у правильному розумінні задуму митця як в епізоді, так і художньому творі.

Це універсальний підхід до виокремлення центральних епізодів, але в залежності від мети, завдань, які ставить перед собою учитель-словесник, від обраного шляху аналізу твору методика відбору може змінюватися: з арсеналу центральних епізодів відбирають систему ключових. Ті епізоди, які не ввійшли до складу ключових, складають основу ланцюжка допоміжних. Їх функція полягає у створенні єдності, цілісності художньо-образної структури твору через реалізацію "внутрішньо"-композиційних та емоційних зв'язків частини з цілим.

Відбір та структурування допоміжних епізодів вмотивовується тими методами, формами і прийомами роботи, які вчитель-словесник використовує в процесі аналізу художнього твору. Працюючи над досліджуваною проблемою, ми не ставили собі за мету рекомендувати для роботи з текстом художнього твору конкретні допоміжні епізоди сюжету, оскільки акцент робимо на творчій ініціативі вчителя-словесника.

Розроблена методика відбору системи ключових епізодів розширює рамки функціонування виокремлених епізодів, дає змогу розмежувати (саме на методичному тлі) терміни "центральні", "ключові" епізоди, а також запропонувати логічне виокремлення "допоміжних".

За основу класифікації покладено принцип осмислення ролі та значення епізоду в процесі цілісної побудови художнього твору. З методичної точки зору ключовий епізод тлумачиться як такий, що володіє великою силою акцентності та художньої виразності, здатності максимально наблизити читача до авторського розуміння предмета зображення з позиції ідеалу.

Зауважимо, якщо принцип дії алгоритму поширюється на виокремлення ЕСВ (центрального епізоду) твору, то це доводить правильний підхід щодо його побудови, та наводить на думку, що відібрані епізоди, покладені за основу впорядкування підручників-хрестоматій,

допоможуть розставити необхідні акценти в процесі повторного, вибіркового читання школяра. Принцип збереження змістової цілісності відходить на другий план (адже учні до уроку самостійно читають текст твору в повному обсязі) тому, що він не віддзеркалює внутрішню логіку розвитку сюжетного дійства, не викристалізовує художньо-образну структуру твору на рівні розкриття авторського задуму.

Отже, ґрунтовний теоретико-практичний аналіз концепції відбору системи ключових епізодів засвідчує інтенсивність функціонування та розвитку методичної ідеї дозованого підходу до вивчення художнього твору зарубіжної літератури, вимагає створення відповідної методики передачі та засвоєння знань при виборі конкретного шляху аналізу тексту на основі запропонованого алгоритму.

Третій розділ - "Апробація методики роботи над системою ключових епізодів при вивченні епічного твору" - на основі алгоритму розроблена, обґрунтована та експериментально перевірена методика аналізу твору при виборі різних шляхів аналізу тексту (на матеріалі романів Ф. Стендаля "Червоне і чорне", І. С. Тургенєва "Батьки і діти"), яка враховує специфіку художнього твору, вікові особливості старшокласників, рівень літературного розвитку, відповідає вимогам програми загальноосвітньої школи.

Сутність її полягає у встановленні міцних "внутрішньо"-композиційних та емоційних зв'язків між частиною й цілим на рівні функціонування ключових та допоміжних епізодів

Учитель-словесник відбирає з арсеналу центральних епізодів систему ключових для текстуального опрацювання в класі. Структурне перегрупування в системі епізодів вмотивоване специфікою обраного шляху аналізу тексту та "внутрішньою" логікою цілісного вивчення твору, що, в свою чергу, забезпечує ефективність запропонованої методики аналізу твору на уроках не лише зарубіжної, але й української

літератури.

Перегрупування епізодів (розроблене на матеріалі роману І. С. Тургенєва "Батьки і діти") при виборі різних шляхів аналізу тексту потребує наступного коментарю.

Послідовний шлях аналізу твору	Пообразний шлях аналізу твору	Проблемно-тематичний шлях аналізу твору
епізод I	епізод I	
епізод II	епізод II	епізод II
епізод III		епізод III
епізод IV	епізод IV	епізод IV
	епізод V	
епізод VII	епізод VII	епізод VII

I-ий епізод у процесі проблемно-тематичного аналізу недоцільно виокремлювати як ключовий, тому що сила акцентності та емоційної виразності II-го епізоду значно вища. Зважаючи на специфічні особливості вчителя й класу I-ий епізод "переводимо" в розряд допоміжних.

Як бачимо, активність функціонування II-го епізоду не поступається місцем IV-му та VII-му при виборі будь-якого шляху аналізу тексту. Тоді як III-ій епізод (див. пообразний аналіз тексту) "випадає", тобто виконує функцію допоміжного: допомагає розставити акценти в розвитку образів рухливого та статичного персонажів. У свою чергу, специфіка пообразного шляху вимагає зосередити увагу на V-му епізоді, який сконцентровує максимум художньо-образної інформації необхідної для осмислення дій, вчинків образів-персонажів, адекватності розуміння авторського задуму в процесі цілісного сприйняття художньо-естетичної реальності твору унем-читачем.

Звичайно, домогтися цілісного враження від твору неможливо без

розкриття образного змісту VI-го та VIII-го центральних епізодів. Та незважаючи на роль, значення даних епізодів у сюжетно-композиційній побудові цілого (вчитель-словесник обмежений кількістю годин, відведених на текстуальне вивчення твору) дані епізоди розглянемо як допоміжні.

Що ж до послідовності роботи з виокремленими епізодами, то до певної міри враховуємо особливості сюжетно-композиційної побудови твору, а також специфіку роботи вчителя й класу при виборі того чи іншого шляху аналізу тексту.

Уже сам процес апробації та адаптації результатів педагогічного експерименту доводить, що правильний відбір системи ключових епізодів допомагає осмисленню авторського задуму учнями й цілісному сприйняттю епічного твору. Такий підхід до вирішення проблеми текстуального вивчення великих за обсягом епічних творів на уроках зарубіжної літератури дає нам можливість стверджувати, що аналіз епічного твору за допомогою системи ключових епізодів - це можливість вичленити із живої тканини художнього твору центральні епізоди, вміння розгледіти найбільш акцентні моменти епізоду в проєкції на художнє ціле. Це своєрідний хід роботи з текстом, можливий за будь-якого шляху аналізу, що в своїй основі базується на з'єднанні проблемних ситуацій ключових епізодів у рамках художнього твору.

Експериментальне дослідження, яке проводилось на матеріалі роману І. С. Тургенєва "Батьки і діти", мало на меті не лише адаптацію запропонованої методики до умов неперервного навчального процесу викладання зарубіжної літератури, але й порівняння її з традиційною методикою вивчення епічних творів в курсі російської літератури.

Завдання полягало в тому, щоб:

1) зафіксувати рівень сприйняття художнього твору учнем-читачем на початковій стадії роботи вчителя й класу за допомогою "методу зрізів";

2) простежити дієвість запропонованої методики відбору й аналізу ключового епізоду в системі цілісної інтерпретаційної моде.

3) визначити рівень читацького сприйняття школярів на заключній стадії роботи над художнім твором вчителя і класу;

4) зіставити отримані результати дослідження в експериментальних і контрольних класах й визначитись стосовно доцільності використання пропонованої методики в умовах неперервного навчального процесу.

Виведені нами середні показники (кількісні та якісні) рівнів читацького сприйняття старшокласників в період 1994/95, 1995/96, 1996/97 навчальних років вказують на вирівнювання даних контрольних та експериментальних класів: водночас, констатуємо зниження відсотка читачів експериментальних класів (та 0, 3%), які залишились на наївно-реалістичному рівні сприйняття прочитаного. Тоді як відсоток учнів контрольних класів, які вийшли на оптимальний рівень читацького сприйняття, на 1, 5% вищий від експериментальних. З огляду на умови проведення педагогічного експерименту (у контрольних класах на текстуальне вивчення твору відводилось 8 годин, в експериментальних - 3) таке відставання вважаємо допустимим.

Як на наш погляд, запропонована методика аналізу має здатність забезпечити високий рівень читацького сприйняття та розуміння прочитаного за умови системного підходу до її використання в практиці дозованого вивчення епічного твору.

За результатами поетапного педагогічного експерименту можемо вести мову про значимість наміченої проблеми дисертаційного дослідження для виховання кваліфікованого читача; актуальність на етапі розвитку та становлення навчальної дисципліни "Зарубіжна література"; вагомість у структурі навчального процесу; перспективність у розв'язанні проблем теорії та практики аналізу літературного твору в школі.

Порівняльна таблиця показників літературного розвитку в експериментальних та контрольних класах за період 1994/95 навчального року

		загальн.	умовні рівні читацького сприйняття															
всього класів, груп		кільк. учнів	низький				середній				вищий				оптимальний			
			поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап	
			кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %
3	контр.	87	23	26.4	18	20.7	29	33.3	30	34.5	20	23	22	25.3	15	17.3	17	19.5
3	експер.	87	24	27.6	18	20.7	29	33.3	31	35.6	20	23	24	27.6	14	16	14	16.1

1995/96 навчального року

		загальн.	умовні рівні читацького сприйняття															
всього класів, груп		кільк. учнів	низький				середній				вищий				оптимальний			
			поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап	
			кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %
3	контр.	90	22	24.4	19	21.1	31	34.5	31	34.4	22	24.4	23	25.6	15	16.7	17	18.9
3	експер.	90	23	25.6	18	21.1	30	33.3	32	35.6	21	23.3	22	24.4	16	17.8	17	18.9

1996/97 навчального року

		загальн.	умовні рівні читацького сприйняття															
всього класів, груп		кільк. учнів	низький				середній				вищий				оптимальний			
			поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап		поч. етап		закл. етап	
			кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %	кільк.	в %
3	контр.	88	23	26.1	19	21.6	28	31.8	26	29.5	21	23.9	24	27.3	16	18.2	19	21.6
3	експер.	88	23	26.1	18	20.5	29	33	28	31.7	21	23.9	24	27.3	15	17	18	20.5

Звісно, ніяка найновіша методична ідея не запрограмує сприйняття літератури, ставлення до неї як учителя, так і учня. Тож у контексті сказаного настійно звучить тенденція до розвитку методичної творчості вчителя зарубіжної літератури, зумовлена індивідуально-особистісним підходом до предмета.

Запропонована для широкого використання в практиці шкільного викладання предмета "Зарубіжна література" методика відбору та аналізу епічного твору за допомогою системи ключових епізодів відкриває перспективу розробки нових підходів до аналізу тексту на уроках словесності та вдосконалення принципів упорядкування підручників-хрестоматій із зарубіжної, української літератур, орієнтує вчителя-практика, студента-словесника на творчий підхід до викладання літератури.

Основний зміст дисертації відображено в наступних публікаціях автора:

1. Мариновська О. Я. Методика роботи над системою ключових епізодів у процесі вивчення епічного твору /на матеріалі роману І. С. Тургенева "Батьки і діти"/. - Івано-Франківськ, 1996. - 90 С.
2. Мариновська О. Я. Методичні аспекти вивчення роману Стендаля "Червоне і чорне" в шкільному курсі "Зарубіжної літератури". - Івано-Франківськ, 1995. - 36 С.
3. Мариновська О. Я. Від системи ключових епізодів - до задуму письменника // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 1996. - № 5. - С. 17-21.
4. Мариновська О. Я. (у співавторстві з Султановим Ю. І.) Методика роботи над системою ключових епізодів у процесі вивчення епічного твору // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики". - Київ, 1996. - С. 20 - 26.

Marynovska O. Y. Methods of work with the system of key episodes of an epic work during the lessons in World Literature (10 th form).

The thesis (manuskript) for the degree of the candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13. 00. 02 - methods of teaching (foreign literature), Institute of Pedagogics of the Akademy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

Methods of selection and analysis of a text by means of the system of key episodes during the lessons in World Literature in higher forms are theoretically grounded, worked out and experimentally verified in the thesis.

Efficiency of learning big epic works is provided by the use of algorithm of key episodes system selection as well as by corresponding methods of selecting different ways of an artistic text analysis in the condition of system approach to its implementing in school practice of teaching World Literature.

Мариновская О. Я. Методика работы над системой ключевых эпизодов эпического произведения на уроках зарубежной литературы (10 класс).

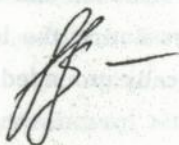
Диссертация (рукопись) на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 02 - методика преподавания зарубежной литературы, Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1997 г.

В диссертации теоретически обоснована и экспериментально проверена методика отбора и анализа текста с помощью системы ключевых эпизодов на уроках зарубежной литературы в старших классах.

Эффективность изучения больших по объёму эпических произведений обеспечивается использованием алгоритма отбора системы ключевых эпизодов, соответствующей методике при выборе разных путей анализа художественного текста при условии системного под-

хода к её применению в школьной практике преподавания зарубежной литературы.

Ключові слова: алгоритм відбору, центральний епізод, ключовий епізод, система, допоміжний епізод, трансформація, "внутрішньо"-композиційні зв'язки, емоційні зв'язки.

Зам. 154 тир. 100 Ціна крб. коп.
Підписано до друку 26.03.1997. формат паперу 60x84 ¹/₁₆, об'єм - 1,0 л. арк.
Відділ оперативної поліграфії ОУС, м. Івано-Франківськ.

435491

AB 37.535